

פרק רבי אליעזר

הקדמה:

בפרק זה מתבארים הלכות התרת נדרים.

במסכת חגיגה [י א] אומרת המשנה שהיתר נדרים הוא מהדברים ה"פורחים באויר", ואין להם על מה שיסמכו, לפי שאינם מפורשים במקרא, אלא הם נלמדים מדרשת הפסוקים.

הגמרא מביאה כמה דרשות, וביניהן את הדרש מהפסוק "לא יחל דברו", הוא אינו מוחל את דברו, אבל אחרים מוחלים לו.

ומכאן למדו חכמים, שהנודר הרוצה להתיר את נדרו, צריך לבוא לפני חכם, ולהשאל על נדרו, כדי שיתירנו החכם.

ומצינו בדברי הראשונים שני אופנים שמכחם יכול החכם להתיר לו נדרו:

א. על ידי **חרטה**, שמתחרט הנודר על שנדר את הנדר.

ב. על ידי **פתח**, שמוצא לו החכם צד של טעות בנדר, שאם היה יודע הוא לא היה נודר.

ויש הסוברים שהחרטה עצמה היא פתח של טעות לנדר, שאילו היה יודע הנודר שהוא יתחרט על נדרו, הוא לא היה נודר אותו.⁽¹⁾

ובמשנה להלן יתבאר שנחלקו רבי אליעזר וחכמים, האם אפשר לחכם להתיר את

הנדר גם בפתח של דבר לא צפוי, הנקרא "נולד", וכפי שיבואר במשנה.

מתניתין:

רבי אליעזר אומר: פותחין לאדם פתח א-טו לחרטה מנדרו, **בכבוד אביו ואמו.**

ואומרים לו: אילו ידעת שאתה גורם להורריך בזיון כאשר נדרת, משום שאנשים רואים בך אדם המקל ראש בנדרים, ותולים את הפגם שלך בהורריך, האם היית נודר?

אם היה משיב שלא היה נודר אז בגלל כבוד הוריו, יכולים להתיר את נדרו.

וחכמים אוסרין לפתוח לו פתח לחרטה על נדרו על ידי השימוש בכבוד אביו ואמו. כי שמא אינו מתחרט באמת מחמת כבוד הוריו, אלא אומר זאת לפנינו בפיו בלבד, שהוא מתחרט מפני כבודם, אבל אינו חושב כך בלבו.

כי אם יענה עתה על שאלת החכם, שלא היה איכפת לו מכבודם, אלא היה נודר על אף שאין זה לכבודם, הרי בעצם האמירה הזאת הוא פוגע בכבוד הוריו, ושמה ישקר בפנינו, כדי שלא לומר אמירה הפוגעת בכבוד הוריו. הסבר הגמרא להלן, הוא לפי גירסת הר"ן, והסברו –

אמר רבי צדוק: לפי רבי אליעזר, הסובר

1. וכך פוסק הרמ"א להלכה, שנהגו לעשות מכל חרטה פתח, שעל פיו מתיר החכם את הנדר.

שפותחים בכבוד הוריו, עד שפותחין לו בכבוד אביו ואמו — יפתחו לו, אפשר לפתוח לו גם בכבוד המקום.

ואומרים לו: אילו ידעת שכאשר אתה נודר, אתה מקל ראש בכבוד המקום. לפי שהנודר נדר, הרי זה כאילו הוא נודר במלך עצמו, ויש בכך זלזול בכבוד המלך, האם היית נודר?

אם היה משיב שלא היה נודר, מתיר לו החכם את נדרו.

אמרו לו חכמים לרבי צדוק: אם כן, לדברין, שלפי רבי אליעזר פותחים לכל נודר אפילו בכבוד המקום — אין נדרים.

ונחלקו אביו ורבא בביאור דברי המשנה הללו.

לדעת אביו, ביאור הדבר, שאין נדרים ניתרים יפה!

שהרי כל אדם, כאשר ישאלוהו האם היה נודר גם אם היה יודע שבכך הוא מיקל ראש בכבוד המקום, לא יעזיז לענות שאכן הוא היה עושה נודר. ואם כן, יש לנו לחוש שאינו אומר עתה את האמת.

ובהכרח, שגם לרבי אליעזר אין פותחים בכבוד המקום. אלא רק בכבוד אביו ואמו התיר רבי אליעזר לפתוח, כי לדעתו, אין

לחוש שמא ישקר הנודר ולא יאמר את האמת משום כבוד הוריו.

אך רבא ביאר אחרת את דברי המשנה, וכפי שיבואר בגמרא.

ומודים חכמים לרבי אליעזר, במי שנדר בדבר שבינו לבין אביו ואמו, כגון שאסר את הנאתו עליהם, שפותחין לו בכבוד אביו ואמו. כי כאן ודאי הוא לא ישקר מחמת כבודם לומר שלא היה נודר, למרות שאינו מתחרט בלבו. שהרי עצם הנדר הזה הוא פגיעה בכבודם, ומוכח ממנו שאדם זה אינו זהיר בכבודם.

ועוד אמר רבי אליעזר: פותחין ב"נולד", בדבר שאירע באופן בלתי צפוי כפי שתבאר המשנה מיד.

וחכמים אוסרין לפתוח בנולד.⁽²⁾

ומבאר המשנה: כיצד היא הפתיחה בנולד, שנחלקו בה חכמים ורבי אליעזר?

אמר: קונם שאיני נהנה לאיש פלוני לפרק זמן מסויים.

ולאחר מכן נעשה אותו איש פלוני סופר [תלמיד חכם או לבלר העיר], והוא צריך להזדקק אליו תמיד.

או שהיה אותו איש פלוני משיא את בנו,

שולחן ערוך, יורה דעה רכח ז.

הוא מתחרט מעיקרא על זה שנדר, וזה הוא יסוד התרת נדר בחרטה.

אכן לפי הראשונים הסוברים שרק בפתח אפשר להתיר, לא יוכלו להתיר בנולד מחמת החרטה. ועיין בהרחבה במילואים על הריטב"א סימן טו.

2. וכתב הרמ"א בסימן רכח סעיף יג, שאף על פי שאין מתירים על סמך פתח של נולד, אם מתחרט הנודר על נדרו מחמת נולד שאירע עתה, אפשר להתיר לו על סמך החרטה, כי בחרטה

אמר אביי, כך אמרו חכמים לרבי צדוק:

אם בן, שפותחים בכבוד המקום, אין נדרים ניתרין יפה, לפי שאדם אינו מעיז לומר בפניו שנדר על אף שאין זה לכבודו של מקום, ויש חשש שהיתר הנדרים, התלוי בחרטה האמיתית של האדם, אינו נעשה כראוי.

ורבא אמר, כך אמרו חכמים לרבי צדוק: טו-ב

אם בן, שפותחים בכבוד המקום, אין נדרים נשאלין לחכם.

כי אנשים ימנעו מלבוא ולהשאל על נדריהם לחכם, אלא יתירו לעצמם את נדריהם על סמך הפתח הזה, שאין הנדר לכבוד המקום.

לפי שפתח זה הוא קל ביותר, וראוי הוא לשמש כפתח לכל הנדרים, ולכן, יחשבו האנשים שאין צורך לגשת לחכם כלל ולהישאל על הנדר כדי שיתיר להם החכם על סמך הפתח של כבוד המקום, אלא די בכך שיתירו הם לעצמם את נדרם, על סמך פתח פשוט שכזה.

ומוכיחה הגמרא כדברי אביי:

תנן, שנינו במשנתנו: ומודין חכמים לרבי אליעזר במי שנדר בדבר שבינו לבין אביו ואמו — שפותחים לו בכבוד אביו ואמו.

בשלמא לאביי, דאמר שכונת המשנה היא לומר שאין לפתוח בכבוד המקום כי אם בן,

ורגילים כל חבריו להשתתף בסעודת הנישואין.

ואמר אז הנודר: אילו הייתי יודע בשעה שנדרתי שהוא נעשה סופר [תלמיד חכם, או לבלד העיר], ואצטרך להזדקק לו, או שהיה משיא את בנו בקרוב ואצטרך להשתתף בשמחתו — לא הייתי נודר!

וכיון שדבר זה אירע באופן בלתי צפוי, הרי זה "נולד".

ומביאה המשנה דוגמא נוספת למחלוקתם אם פותחים בנולד:

אמר הנודר: קונם לבית זה, שאיני נכנס.

ולאחר מכן נעשה בית זה בית הכנסת.

ואז אמר הנודר: אילו הייתי יודע בשעה שנדרתי שהוא נעשה בית הכנסת — לא הייתי נודר!

רבי אליעזר מתיר לפתוח בנולד שכזה.

וחכמים אוסרין לפתוח בנולד.⁽³⁾

גמרא:

שנינו במשנה, שאמרו חכמים לרבי צדוק: אם פותחים בכבוד המקום — אין נדרים!

ודנה הגמרא: מאי, מהו הביאור בדברי חכמים — "אין נדרים"?

ידעת דהוי חתנך צורבא מדרבנן, אדעתא דהכי מי נדרת", והיינו, שנעשה רבי עקיבא תלמיד חכם, והרי זה נולד, כמו שמצינו במשנתנו שאם נעשה סופר הרי זה נולד.

3. הראשונים [כאן ובמסכת כתובות סג א] דנו בשאלה, כיצד התיר רבי עקיבא את נדרו של חותנו [שהדיר את בתו, אשתו של רבי עקיבא, מנכסיו, כשנישאה לרבי עקיבא], בפתח "אילו